

De achtergrond van het ‘zoutgeld’

In 1688 raakte de Republiek verweekeld in de Negenjarige Oorlog. Deze oorlog trok een zware wissel op de overheidsinkomsten. De uitgaven bestonden immers voor een zeer belangrijk deel uit defensieuitgaven. Tegenover een bedrag aan uitgaven van ongeveer 660.000 gulden in 1685, stond meer dan het dubbele aan het einde van Negenjarige Oorlog (1,5 miljoen) (zie Fritschy 1996, 64-65). Deze stijging aan uitgaven moest door extra inkomsten worden opgevangen, en een van deze nieuwe inkomstenbronnen was een impost of accijns op de consumptie van zout. In andere gewesten bestond een dergelijke heffing al langer, in Friesland, met een paar kleine tussenposen al vanaf 1602 (Trompetter 2007, 131-134). In Overijssel was het juist andersom, daar was het slechts met grote tussenposen geheven (Fritschy 1996, 200). Het besluit om tot de heffing van een zoutgeld over te gaan viel op 12 september 1693, de Ordonnantie werd de volgende dag vastgesteld (HCO, Statenarchief nr. 280). De opbrengst bedroeg ongeveer 36.000 gl (Fritschy 1996, 144-146).

Het zoutgeld nader gezien

Binnen het geheel der Overijsselse belastingen neemt het zoutgeld een bijzondere plaats in. Hier zijn verschillende redenen voor. Allereerst is het vreemd dat een impost, een indirecte belasting op een consumptiegoed, als een directe belasting geheven wordt. Geheel zonder precedent was dit echter niet. Ook in Friesland was er enige tijd op deze wijze met het zoutgeld omgegaan (Trompetter 2007, 131-134).

De tweede reden is dat ordonnantie waarin het tarief werd aangekondigd (zie hieronder) voor een deel heel helder is, maar voor een ander deel zo vaag dat er voor de taxateurs of schatters een grote mate van vrijheid bestond om naar goeddunken de hoogte van de aanslag vast te stellen. De tarievering was voor wat betreft de rijkere direct gekoppeld aan een al bestaande belasting op vermogens, de duizendste penning (zie eerste kolom van de tabel). In 1695 werd besloten deze te verhogen (HCO Statenarchief, inv.nr. 281 d.d. 18-3-1695). Tegenover deze verhoging stond dat het zoutgeld voor degenen met minder dan 15.000 gulden aan bezit werd afgeschaft (zie tweede kolom van de tabel). (In 1701, toen ook een nieuw kohier werd opgesteld, veranderde de tarievering nogmaals).

In de eerste vorm, volgens de ordonnantie van 1693, toen in principe de gehele bevolking voor de heffing in aanmerking kwam, was het zoutgeld duidelijk regressief van karakter. Dit in tegenstelling tot de duizendste penning, die een bepaald percentage van de vermogens betrof, en bovendien alleen gold voor vermogens boven 500 gulden. De tweede vorm, die van 1696, was eveneens regressief, maar duidelijk in mindere mate. De hele hoge vermogens werden in ieder geval minder ontzien dan in 1693, terwijl degenen met een klein vermogen, of zonder, niet meer hoefden te betalen.

1.000ste Penning	Zoutgeld 1693 (1694 geheven)	Zoutgeld 1695 (1696 geheven)
4.000-6.000	3	
6.000-10.000	4	
10.000-15.000	5	
> 15.000	6	
15.000-20.000		9
20.000-25.000		12
25.000-30.000		15
30.000-40.000		18
40.000-50.000		21
50.000-75.000		24
75.000-100.000		28
>100.000		30

Tenslotte is er de voor ons belangrijkste reden, en wel dat er voor het eerst, en voor zover bekend geldt dit niet alleen voor Overijssel maar voor de gehele Republiek, een overzicht van de gehele huishoudensbevolking werd opgesteld, waarin een differentiatie naar inkomen en vermogen is gemaakt. Dit betekent voor historici dat deze bron zich bij uitstek leent voor een onderzoek naar sociale stratificatie, en voor genealogen dat er een bron beschikbaar is waarin de gehele bevolking van Overijssel is terug te vinden, mogelijk enkele kleine uitzonderingen daargelaten (zo ontbreekt Grafhorst in 1693, maar het is wel in het kohier van 1702 opgenomen).

Ordonnantie op het zoutgeld (HCO, Statenarchief inv.nr. 698)

1.

Dat alle die geene welke op vijftienduysent guld. en daer boven in het middel van den duysentsten pennink getaxeert sijn, in het middel van het soutgeld op ses car. guldens in het jaar getaxeert worde.

2.

Dat die geene welke in den duysentsten pennink op thienduysent guld. tot 15.000 guld getaxeert sijn, in het middel van het soutgelt op vijf guld. getaxeert werden.

3.

Dat die op sesduysent gl. in den duysentsten pennink tot tienduysent guld. getaxeert sijn, in het middel van het soutgeld op vier guld. getaxeert werden.

4.

Dat die op vier duysent guld. tot ses duysent guld. in den duysentsten pennink getaxeert sijn, op drie guld. in den impost van 't soutgelt gesteld worden.

5.

Dat voorts die geene welke op den duysentsten pennink onder de vierduysent guld. getaxeert sijn, en ook die daer niet op getaxeert sijyn, sullen worden getaxeert in met middel van den inpost op het sout na discretie der taxateurs, op drie, twe, eene guld. en ook op thien stuiver. Regart nemende op yders middelen, vermogen, omslaghen welvaren, so nochtans dat de taxatie op 10 stuivers niet sal worden gedaan, dan op sodane menschen welke de taxateurs weten dat arm sijn, en nochtans pro Deo niets en begeren en dat dit soowel in de steden als ten platten lande op sodanen eenparigen voet worde geïntroduceert.

6.

Dat vorders degeene welke pro Deo begeren niets te geven, mede op de registers of quohieren sullen worden gebracht, derselven namen, met bijvoeginge dat sodane mensche dit middel pro Deo begeren.

7.

Dat alle edelen, burgemeesteren in de drie hoofsteden, scholten, richters en officianten welkers tractement en emolumenten jaarlijx meerder als hondert rijxdaelders importeert, bij desen impost van het sout sullen worden getaxeert op ses car. guldens.

8.

Eyndelick dat dese taxatie sal werden gedaen door sodane personen, en sodanen voet, als op het maken van de quohieren der duysentsten pennink is geordonneert.

Aldus gedaen ter vergaderinge binnen Deventer den 13. sept. 1693.

Ter ordonnantie van Ridderschap en Steden de Staten van Overijssel.

C. H. Lemker

Toelichting op de transcriptie

Als bronnen voor deze transcriptie zijn de kohieren gebruikt die zich in het HCO, in het Statenarchief bevinden onder inv.nrs. 2387, 2388 en 2389 voor de drie hoofdsteden Deventer, Zwolle en Kampen, en onder de inv.nrs. 2390, 2391 en 2392 voor de drie kwartieren Salland, Twente en Vollenhove. Hierbij zij opgemerkt dat het Sallandse district van het hoogschoutambt Hasselt, bestaande uit Hasselterkerspel, Staphort, IJhorst en Rouveen, in het Vollenhoofse deel zijn ingebonden. Maar omdat deze kohieren normaliter onder Salland mogen worden verwacht, hebben we ze in deze digitale presentatie daar ondergebracht. Voor de weergave van de transcriptie van een kohier is elke keer een digitaal formulier gemaakt dat zoveel mogelijk overeenkomt met de opmaak van het origineel. In 1694 is er nogal eens afgeweken van de richtlijnen van de Staten van Overijssel. Soms is er destijds voor gekozen om een directe link te leggen met de duizendste penning, terwijl in andere gevallen twee aparte kohieren zijn opgemaakt. Ook zijn er voor de weergave van de aanslagen meerdere varianten gebezigd. De weergave van de transcriptie kan dus per aanslaggebied verschillen. De gedifferentieerde opmaak van de transcriptie zorgt ervoor dat deze internetpublicatie recht doet aan het bron document en de specifieke lokale eigenaardigheden. In de transcriptie is steeds de definitieve opmaak en inschrijving weergegeven. Verbeteringen en doorhalingen in het kohier, oorspronkelijke vermeldingen of commentaren bij de transcriptie zijn ter plekke met een rood driehoekje aangegeven. Door de muis ernaartoe te bewegen komt de onderliggende tekst tevoorschijn. Eigen toevoegingen aan het origineel zijn altijd tussen vierkante teksthaken [] aangegeven.

In de kohieren wordt veelvuldig gebruik gemaakt van afkortingen. Die zijn hier niet opgelost. Voor afgekorte persoonsnamen zou zo'n oplossing nogal arbitrair zijn. Maar voor het gebruikersgemak is wel een lijst van andere veel gebruikte afkortingen toegevoegd. Ten slotte, elk kohier wordt besloten met een optelling van de aanslagen. Soms zijn daarbij fouten gemaakt die destijds niet zijn opgemerkt. Als zo'n telfout bij het transcriberen toevalligerwijs wel werd opgemerkt, is dat aangegeven. Maar er zullen ongetwijfeld meer telfouten te vinden zijn. Om een telling te kunnen narekenen, is het goed te weten dat men bij bedragen indertijd rekende in guldens, stuivers en penningen, weergegeven in drie kolommen naast elkaar. Daarbij telde 1 gulden 20 stuivers en gingen 16 penningen in 1 stuiver. In de kohieren worden doorgaans alleen de guldens en stuivers, dus twee kolommen, aangegeven.

Literatuur:

Fritschy, W., *Gewestelijke financiën ten tijde van de Republiek der Verenigde Nederlanden, I, Overijssel (1604-1795)* (Den Haag 1996).

Trompetter, C., *Eén grote familie. Doopsgezinde elites in de Friese Zuidwesthoek 1600-1850* (Hilversum 2007).